

Trygve Eric Nordengen 1952

steren hadde da flere ganger kommet inn på den reise som foresto, og hvordan mottagelsen i Storbritannia ville bli. Han syntes å forstå situasjonen som hadde gjort britenes evakuering fra Nord-Norge nødvendig, men han mente han burde vært holdt underrettet eller tatt med på råd, før beslutningen ble truffet i London. Britene hadde holdt oss for narr og ikke vært fri for å ville bløffe oss, mente han. Han hadde vanskelig for å glemme Lord Mountevans' besøk på Sandbu i Vågå, da han kom med bud om at Trondheim skulle bli befridd samme dag eller ganske snart. Likevel, da statsministeren denne natten i ro kunne snakke ut med sin eldste og beste venn, ga han ikke uttrykk for bitterhet eller anti-britiske følelser.

Men det hendte nok også, ved andre anledninger, at Nygaardsvold og enkelte statsrådskolleger hadde gitt uttrykk for sin irritasjon. Det samme gjaldt fremtredende personer i siviladministrasjonen og i hæren, marinen og flyvåpenet, og skulle vi nå få en gjentakelse av disse følelsesutbruddene, på reisen og under vårt opphold i England, kunne det skade Norges stilling.

Vi var alle fortørnet — og med rette — over britenes åpenbare krenkelse av Norges nøytralitet ved mineutlegningen. De alliertes innsats i Sør-Norge hadde heller ikke imponert oss, og denne vår innstilling var ikke blitt bedre etter at vi var blitt nødt til å oppgi Nord-Norge. Men nå skulle vi samarbeide og ta opphold i England. Først av alt måtte vi derfor som en dyd av nødvendighet søke å få i stand et godt forhold til den britiske regjering og den britiske nasjon.

Hvordan ville vi bli mottatt? Det spørsmålet opptok oss alle.

Den 10. mai var Winston Churchill blitt statsminister. Siden høsten 1939 hadde han oftere enn noen annen britisk statsmann talt om malmtransporten fra Narvik til Tyskland, og for øvrig hadde han etter de opplysninger vi hadde fått, vært den mest aktive for å bringe de nøytrale, nordiske land inn i krigen på de alliertes side. Utenriksminister Lord Halifax var heller ikke særlig populær i norske politiske kretser. Vi måtte regne med at denne vår oppfatning var kjent i England. Hvordan ville nå de britiske statsmenn opptre overfor oss? Ville deres kritiske holdning til Norges tidligere nøytralitet få praktiske følger for vårt fremtidige samarbeid?

I mine samtaler med britene forsøkte jeg å finne ut hva de tenkte.

Var det ikke den britiske og franske utenrikspolitikken før 9. april som hadde provosert Hitlers lynangrep på Norge? spurte jeg dem. Var det ikke så at de nordmenn som nå så med uvilje på britene, med noen rett kunne påstå at det tyske angrep ikke ville ha kommet, hadde det ikke vært for de forskjellige fransk-britiske krav og britenes og franskmennenes nøytralitetskrenkelser og provokasjoner?

Det var vanskelig å få noe ut av dem. «Right or wrong, my country.» Nå ville de iallfall ikke uttale seg.

Under felttoget i Norge — før Churchill ble statsminister — hadde flere briter uttalt seg temmelig skeptisk om ham. Dette gjaldt selvsagt ikke sendemannen og de høyere offiserer, men på Kvesmenes hadde jeg flere ganger hørt Churchill omtalt som «bare en journalist». Han var ingen politiker eller statsmann som det gikk an å sammenligne med Chamberlain eller Lord Halifax.

På dette tidspunkt var heller ikke jeg en særlig stor beundrer av Churchill. Det var først senere vi lærte ham å kjenne som den frie verdens redningsmann og den store organisator av den britiske nasjons imponerende motstandsvilje.

De fleste nordmenn ombord var mistenksomme overfor og misfornøyde med både Churchill og Lord Halifax. De hadde begge to snakket så meget om malmen fra Narvik og om vår nøytralitet at vi mente det var grunn til å tvile på deres kjennskap til norske forhold. Vi var på dette tidspunkt heller ikke overbevist om deres oppriktighet.

I februar 1940 hadde utenriksminister Koht fått en rapport fra ambassadør Colban i London, utarbeidet av legasjonens pressemedarbeider, M. Martinsen. Meldingen var på vanlig måte sendt til statsministeren. Flere ganger under felttoget i Norge hadde Nygaardsvold i samtaler kommet inn på denne rapporten. «Der kan dere se, Martinsen hadde rett. Churchill ville ha oss med i krigen.» Noe av det første jeg gjorde etter at vi var kommet til London, var å be Colban om å få lese Martinsens innberetning, som spilte en så stor rolle for Nygaardsvolds mening om britene og særlig om Churchill.

Meldingen var datert London 2. februar 1940. Den ga en skildring av en lunsj, hvor statsminister Winston Churchill og marineministeren i hans samlingsregjering, Albert V. Alexander, var hedersgjestene. Pressefolk fra de nordiske land var spesielt invitert. Ifølge Martinsen hadde Churchill «slått seg løs» og kom-

105271

met med flere oppsiktsvekkende uttalelser. Når en etterpå leser «referatet», virker det nesten som om Churchill kom med sine uttalelser i den bevisste hensikt at de skulle komme tyskerne for øre. Etter å ha gitt uttrykk for sin ergrelse over den mottagelse hans siste tale til de nøytrale hadde fått, hadde han blant annet konkludert med «å foreslå at Norge og Sverige skal gjøre seg klar, hjelpe Finland og gjennom sine ministre i London be om å få hjelp etter en plan som skulle fremlegges hemmelig (!) og bli gjenstand for drøftelse».

Hvordan en plan skal kunne holdes hemmelig, når idéen blir lansert på en lunsj med en mengde pressefolk fra flere land til stede, er ikke lett å begripe. Det er ikke for dristig å gjette at Churchill hadde en hensikt med å legge planen frem akkurat ved denne anledning og på denne måten. Ingen kunne nemlig holde bedre på hemmeligheter enn han, og han forlangte under krigen absolutt taushetsplikt av alle sine medarbeidere. Martinsen skrev videre at Churchill hele tiden raste mot Norge og Sverige, især Sverige, mens han på den annen side allerede hadde «avskrevet» Danmark. «Det var uråd å forsvare Danmark, som ville bli tatt av Tyskland, før eller senere.»

Churchill hadde også kommet inn på malmtransporten fra Narvik: «Det var den svenske malm som ikke måtte gå til Tyskland, og han påsto at den fra Narvik gikk innenfor tremilsgrensen, og derfor hadde han ekle ord å si mot Norge, nevnte endog de tre båtene som han påsto var torpedert innenfor tremilsgrensen.»¹⁾ Han kom med nye, sterke uttalelser mot malmtransporten langs den norske kyst. Den måtte stoppes, selv om han var på det rene med at Stockholm ville bli bombet dagen etter, som han sa. Han innrømmet dog at de nordiske statsmenn hadde grunn til å betenke seg to ganger før de styrtet «land og folk ut i ulykken».

Presselunsjen ble ikke helt vellykket. Churchill sluttet nemlig med å si at «man i sitt stille sinn nå og da kunne ønske at de nordiske land gikk med på den annen side, slik at man kunne velge de strategiske punkter man behøvde, og ikke noe mer». Etter at han hadde levert denne kraftsalven, stanset samtalen fullstendig, og en talende taushet trådte i stedet.

Ingen kan innestå for at Martinsens gjengivelse av konversasjonen er helt korrekt. Men jeg har også talt med andre korrespon-

denter som var til stede ved denne lunsjen, og de bekreftet i det vesentlige Marunsens fremstilling.¹⁾

Nygaardsvold hadde en god hukommelse. Og det tok lang tid for ham å kvitte seg med de inntrykk han hadde fått våren 1940 — hvis han noen gang gjorde det — at franskmennene og britene med velberådd hu hadde tatt sin beslutning i mars måned om å kreve fri gjennommarsj til Finland gjennom Norge og Sverige, og om natten til 8. april å legge ut miner i norske farvann, for å få Norge på sin side i krigen mot nazi-Tyskland.

Historikerne vil sikkert fortsette lenge med å drøfte årsakene til at Norge ble krigsskueplass i 1940. For meg står imidlertid ett faktum tydelig og klart: Tyskerne hadde planlagt sitt angrep og forberedt det i detalj lang tid før de britiske og franske krav og provokasjoner ble kjent. Etter min mening ville Adolf Hitler ha fullført sine planer like overfor Danmark og Norge uansett hva som hendte — på samme måte som han senere gjennomførte sine planer overfor Nederland, Belgia, Luxembourg og Frankrike.

Etter krigen er det åpent erkjent fra britisk side at formålet med mineutlegningen var å provosere tyskerne til å foreta et motangrep mot Norge.²⁾ Planen gikk videre ut på at Norge så skulle be om eller godkjenne en alliert okkupasjon av Narvik og de tre byene i det sørlige Norge — Trondheim, Bergen og Stavanger — som stadig gikk igjen i de britiske og franske planer. T. K. Derry skriver i «The Campaign in Norway» om dette: «Norge og Sverige skulle bli gjort oppmerksom på at deres opptreden som nøytrale makter i praksis virket til beste for Tyskland. Dette kunne desto mindre tales som Tyskland prinsippmessig var en motstander av de små staters uavhengighet og rettigheter, som de allierte var forkjempere for. Følgelig forbeholdt de allierte seg rett til å treffe passende foranstaltninger. Denne henvendelse skulle bli fulgt av minelegning i norsk farvann uten noe forutgående varsel til den norske regjering. Dette kunne, ble det forutsatt, i sin tid bli fulgt av tysk motaksjon mot norsk territorium, og denne igjen av norsk

¹⁾ Jeg husker således at jeg talte både med Bjarne Braatøy og Sven Tillge-Rasmussen om saken.

²⁾ Hvor mange miner ble f. eks. lagt ut? Et så lite antall at minesperringen på ingen som helst måte var effektiv. En destroyer kan etter hva jeg har fått vite fra sakkyndig hold ikke ta mer enn 25—30 miner. De få destroyere og mineutleggere som deltok i gjennomføringen av planen, kunne derfor bare ta et så lite antall miner at aksjonen selv for en legmann må virke som bløff. Det såkalte «tredje minefeltet» ble i det hele tatt ikke lagt ut.

¹⁾ Senere undersøkelser har bekreftet at Churchill hadde rett i sin påstand.